

Piotr Kowolik

Bolesław Hornowski (1914-1983)

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (20-21), 309-319

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Kowolik

Bolesław Hornowski (1914-1983)

Profesor Bolesław Hornowski urodził się 6 maja 1914 roku w Studziance koło Białej Podlaskiej.

Po ukończeniu w 1934 roku Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Leśnej Podlaskiej uzyskał dyplom nauczyciela publicznych i prywatnych szkół powszechnych. W roku 1936 podjął pracę jako nauczyciel, najpierw jako mianowany nauczyciel tymczasowy, później jako nauczyciel etatowy. Wybuch II wojny światowej przerwał jego działalność zawodową. Hornowski uczestniczył w kampanii wrześniowej, po czym rozpoczął żołnierską tułaczkę po Europie. Walczył na Węgrzech w szeregach Polskich Sił Zbrojnych we Francji, a później w Szkocji.

W 1943 roku podjął studia na Uniwersytecie w Edynburgu na kierunkach: psychologia, pedagogika i biologia. Psychologię studiował m.in., u Jamesa Drevera.¹

W 1947 roku otrzymał stopień M.A. with honours in psychology, po zdaniu egzaminu magisterskiego i praktycznego z psychologii. Pod koniec tego samego roku wrócił do Polski i osiedlił się w Poznaniu.

W 1948 roku podjął pracę psychologa w Poradni Zawodowej w Urzędzie Zatrudnienia w Poznaniu. Jednocześnie przygotowywał rozprawę doktorską z psychologii na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, pod kierunkiem Stefana Błachowskiego.

W 1950 roku otrzymał stopień naukowy doktora filozofii z badań nad percepcją metody Ravena. Następnie związał się na stałe z Uniwersytetem Poznańskim.

W 1956 roku doktor B. Hornowski awansował na zastępcę profesora. Rok później za pracę pt. „*Kształtowanie naukowego światopoglądu u dzieci i młodzieży*” otrzymał stopień kandydata nauk psychologicznych.²

W 1959 roku został powołany na stanowisko docenta etatowego.

W 1960 roku docent Bolesław Hornowski objął kierownictwo Katedry Psychologii, w skład której wchodził Zakład Psychologii Ogólnej i Eksperymentalnej, Zakład Psychologii Klinicznej i Zakład Psychologii Rozwojowej i Wychowawczej.

¹ E. Kosnarewicz (red.): Słownik psychologów polskich, Poznań 1992, s. 395

² E. Kosnarewicz (red.): Słownik psychologów polskich, Poznań 1992, s. 395

Po dziewięciu latach został dyrektorem Instytutu Psychologii powstałego po połączeniu Katedry Psychologii i powstałej w 1961 roku Katedry Psychologii Klinicznej. W 1970 roku uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a pięć lat później profesora zwyczajnego nauk humanistycznych.

Funkcję dyrektora Instytutu Psychologii Uniwersytetu Poznańskiego pełnił do 1981 roku. Jednocześnie prowadził zajęcia dydaktyczne w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku.³

W latach 1962 - 1975 był redaktorem naczelnym „Przeglądu Psychologicznego”. Pod koniec lat siedemdziesiątych podjął się kierownictwa Zakładu Psychologii Ogólnej. To stanowisko piastował do końca swego życia.

Zmarł dnia 28 lipca 1983 roku w Poznaniu.

Jego dzieła: Analiza psychologiczna testu percepcyjnego Progressive Matrices J.C. Ravena (1959), Psychologiczne podstawy kształtowania poglądu na świat dzieci i młodzieży (1959), Przekonanie - podstawowy element światopoglądu (1963), Zastosowanie rysunków do badania psychologicznego dziecka (1965), Psychologiczna analiza rysunku postaci ludzkiej (21966), Rysunek jako metoda projekcyjna badania osobowości (1967), Współczesne problemy psychologii pracy (1967), Zagadnienia zdolności, ich rozwój i kształcenie (1967), Od przekonań do ideałów (1968), Badania nad rozwojem psychicznym dzieci i młodzieży na podstawie rysunku postaci ludzkiej (1982).

W monografii „Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych” B. Hornowski porusza problem jednego z ważnych działów współczesnej psychologii jakim jest psychologia różnic indywidualnych. Wyniki badań ujawniają olbrzymie różnice indywidualne występujące wśród ludzi. Stwierdza się je nie tylko w zachowaniu ludzi w rozmaitych sytuacjach społecznych lecz również w działalności tego samego człowieka. W różnych sytuacjach można zaobserwować indywidualne cechy ujawniające się w różnorodnych procesach psychicznych. Przykładowo w szybkości i sprawności myślenia, powstawaniu oryginalnych pomysłów, sprawnościach motorycznych, działalności literackiej, plastycznej itd.⁴

Występujące różnice indywidualne próbuje się wyjaśnić takimi pojęciami jak zdolność ogólna, inteligencja, uzdolnienie specjalne, talent.

B. Hornowski szczególnie akcentuje inteligencję i uzdolnienia specjalne. Kładzie nacisk na interakcję organizmu ze środowiskiem, które decyduje o rozwoju i kształtowaniu zdolności. Porusza najważniejsze kwestie dotyczące zdolności, inteligencji, struktury zdolności intelektualnych i uzdolnień specjalnych oraz rozwoju i kształtowania zdolności. Ponadto zasygnalizowane są inne istotne zagadnienia, a miano-

³ K.M. Czarnecki: *Pionierzy, współtwórcy i twórcy polskiej psychologii naukowej*. Kraków 2000 s. 184

⁴ B. Hornowski: *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*. Warszawa 1986, s. 6

wicie problematyka uczniów wybitnie uzdolnionych oraz związki między zdolnościami a osobowością.

Różnice indywidualne można zauważyć w zachowaniu się dzieci, młodzieży i osób dorosłych w czasie zabawy, nauki i pracy. Występują w zakresie cech psychicznych i fizycznych, w procesach przyswajania wiedzy, formowania się nawyków, umiejętność w kształtowaniu zdolności ogólnej i uzdolnień specjalnych.

Można je dostrzec również w przejawach różnych składników osobowości ludzi np. temperamentu, charakteru, potrzeb, zainteresowań, postaw, ideałów.

Badania nad różnicami indywidualnymi mają zdaniem B. Hornowskiego na względzie: poznawanie różnic zachodzących w zachowaniu się ludzi w różnych grupach społecznych (różnice indywidualne) oraz występujących w zachowaniu tej samej jednostki (różnice intraindywidualne). Chodzi również o zdobywanie wiedzy, dzięki której można wyjaśnić indywidualne uwidaczniające się w zachowaniu różnych osób.

Pierwsze badania nad różnicami indywidualnymi podjęto nie w dziedzinie psychologii lecz astronomii.

W 1796 roku pracownik królewskiego obserwatorium astronomicznego w Grenwich zwolnił swojego asystenta, ponieważ jego obserwacje ruchu gwiazd były o sekundę później podawane w porównaniu z obserwacjami poczynionymi przez jego nauczyciela.

W 1816 roku F.W. Bessel, astronom z Królewca zainteresował się tym wydarzeniem i usiłował je wyjaśnić. Zbadał różnice indywidualne w odbiorze wrażeń słuchowych i wzrokowych kilkunastu wyszkolonych obserwatorów. Wyniki wykazały różnice wśród badanych osób. Wystąpiły również różnice w pomiarach tej samej osoby dokonywane w różnym czasie. Były to pierwsze opublikowane pomiary dotyczące różnic indywidualnych.⁵

W drugiej połowie XIX wieku psychologia przeniosła się z gabinetów uczonych do laboratoriów. Prowadzono w tym okresie pomiary wrażeń wzrokowych, słuchowych i dotykowych oraz czasu reakcji za pomocą chronografów i chronoskopów.

Badania naukowe nad zdolnościami zapoczątkował angielski uczonec, biolog i antropolog Francis Galton.⁶ Wyniki eksperymentów i analiz zamieścił w dziele wydanym w 1869 roku. Galton przedstawił w nim klasyfikację ludzi zgodnie z ich uzdolnieniami. Chodziło o wykazanie, iż ludzie różnią się pod względem zdolności intelektualnych. Opracował wiele testów do pomiarów cech psychicznych.

Jednym z pierwszych psychologów, który zainteresował się różnicami indywidualnymi i ich znaczeniem w życiu człowieka i społeczeństwa był James Mc Keen

⁵ B. Hornowski: *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*, Warszawa 1986, s. 14

⁶ B. Hornowski: *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*, Warszawa 1986, s. 17

Cattell. Zapoczątkował pomiary cech psychicznych za pomocą testów psychologicznych.

Pionierskie prace F. Galtona i J. McK. Cattella dały początek badaniom różnic indywidualnych oraz wykorzystaniu przy ich analizie metod statystycznych.⁷

Współczesna psychologia różnic indywidualnych w krajach europejskich i Ameryce rozwinęła się głównie na bazie badań testowych czyli na pomiarach psychometrycznych.

Problematyka różnic indywidualnych obejmuje takie zagadnienia jak: inteligencja i zdolności.

Termin inteligencja został wprowadzony do nauki przez H. Spencera i F. Galtona w XIX stuleciu. Obaj byli przekonani o istnieniu zdolności ogólnej zwanej inteligencją. Poglądy te zostały przyjęte przez wielu wybitnych neurologów m.in., przez J.H. Jacksona i C.S. Sherriotona. Twierdzili oni, że istnieje zdolność ogólna - inteligencja jako coś przeciwnego do uzdolnień specjalnych.

Na początku XX wieku dwa wybitne osiągnięcia naukowe przyczyniły się do popularyzowania pojęcia inteligencji. Była to rozwijająca się koncepcja analizy czynnikowej wprowadzona do obliczeń statystycznych przez Ch.E. Spearmana. Autor tej koncepcji na podstawie precyzyjnej analizy statystycznej wykazał istnienie zdolności zwanej inteligencją.

W 1904 roku A. Binet ułożył pierwszą skalę służącą do określenia poziomu inteligencji dzieci.

Podsumowując badania na temat inteligencji B. Hornowski stwierdza, że:

- inteligencji nie należy traktować jak wartości stałej w ciągu całego życia;
- doświadczenie i zainteresowanie dziecka decydują o rozwoju intelektualnym przez całe życie;
- ludzie mają różne możliwości potencjalnego rozwoju swych zdolności ogólnych zakodowanych genetycznie,
- na rozwój intelektualny zasadnicze znaczenie ma wpływ środowiska;
- bardziej złożone i bogatsze środowisko sprzyja pełniejszemu rozwojowi psychicznemu.

Mówiąc o zdolnościach Hornowski stwierdził, że zdolności opierają się na wrodzonych zadatkach organizmu. Pod wpływem oddziaływania warunków historyczno - społecznych i aktywności samej jednostki kształtują się różne uzdolnienia. Stanowią one indywidualne właściwości psychiczne, które odróżniają jednego człowieka od drugiego. Nie można zdolności sprowadzić do wiedzy, nawyków czy umiejętności.⁸ Autor przedstawił uzdolnienia: poznawcze, językowe, literackie, matematyczne, plastyczne i muzyczne.

⁷ B. Hornowski: *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*, Warszawa 1986, s. 17

⁸ B. Hornowski: *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*, Warszawa 1986, s. 67

Omawiając uzdolnienia plastyczne wykorzystał poglądy kilku pedagogów i psychologów. Georg Kerschensteiner uważał, że prawdziwy talent rysunkowy dziecka zawsze łączy się z wybitną inteligencją. Sądził, że w strukturze uzdolnień występują trzy podstawowe cechy: wysoka inteligencja, dobrze rozwinięta wyobraźnia twórcza i doskonała pamięć wzrokowa.

C. Burt w pracach nad uzdolnieniami rysunkowymi wyrażał pogląd odwrotny - stwierdził, że między wynikami testów inteligencji a zdolnościami rysunkowymi nie występuje żadna zależność.

S. Szuman wyodrębnił u dzieci dwie główne cechy uzdolnień plastycznych: wyobraźnię odtwórczą, twórczą oraz myślenie twórcze.

Na podstawie rozważań współczesnych badaczy można wyróżnić ogólne cechy dzieci uzdolnionych plastycznie: umiejętność widzenia przestrzennego, umiejętność spostrzegania istotnych elementów i zjawisk natury, samodzielność w odtwarzaniu i tworzeniu, samodzielne zdobywanie umiejętności plastycznych, zdolność spostrzegania wybitnych dzieł malarskich oraz żywe i głębokie zainteresowania plastyczne. Autor opierając się na własnych badaniach nad uzdolnieniami rysunkowymi stwierdził, że we wczesnych latach życia dziecka zachodzi istotna korelacja między inteligencją a rozwojem zdolności rysunkowych.

Mówiąc o psychologii różnic indywidualnych zwraca szczególną uwagę na samą historię różnic indywidualnych. B. Hornowski rozpoczyna swoje wywody od VI wieku p.n.e., kiedy to filozofowie zaczęli „rozmyślać” nad istotą natury ludzkiej oraz nad czynnikami wywierającymi wpływ na powstawanie indywidualnych różnic wśród ludzi.

B. Hornowski⁹ stwierdza, że różnice indywidualne zależą od czterech czynników: wpływu dziedziczności, środowiska, systemu wychowania i nauczania oraz aktywności samego organizmu. Czynniki te sprowadzał do interakcji dwóch głównych czynników: dziedziczności i środowiska. Uczni mają podzielone zdania na ten temat. Jedni uważają, iż rozwój człowieka zależy od korzystnych warunków środowiskowych, inni że na zachowanie człowieka wpływają biologiczne właściwości samego organizmu.

Zagadnieniu osobowości Hornowski poświęcił w swoich badaniach wiele uwagi. Uważał, że osobowość człowieka stanowi złożoną strukturę, która ukształtowała się na skutek wpływu konkretnych warunków społeczno - historycznych.

Kolejnym składnikiem osobowości są role pełnione przez ludzi w różnych grupach społecznych.

D. Krech, R.S. Crutchfield i E.L. Ballachy uważają, iż rola to struktura obejmująca potrzeby, cele, przekonania, uczucia, postawy, wartości i czynności, które powinny charakteryzować osobę lub grupę osób w działaniach.

⁹ B. Hornowski: *Psychologia różnic indywidualnych*, Warszawa 1985, s. 147

Cechy osobowości kształtują się na podstawie poznawczych procesów psychicznych i motywacyjno - uczuciowych, wykazujących pozytywny lub negatywny stosunek do ludzi i przedmiotów. Drugim ważnym składnikiem osobowości po zdolnościach są systemy wartości. J. Szczepański uważa, że każdy przedmiot lub idea posiada pewne wartości, w którym człowiek lub grupa społeczna przypisują pewne znaczenie.

Badania nad twórczością rysunkową dziecka zapoczątkowała praca Ebencera Cooke'a pt. „*Art Teachnig and Child Nature*”, wydana w 1885 roku. Dwa lata później w 1887 roku ukazała się w Bolonii książeczka C. Ricciego pt. „*L'arte dei bambini*”. Wielu badaczy twierdzi, że jest to jedna z pierwszych kolekcji rysunków dziecięcych, która została wykorzystana w badaniach naukowych.¹⁰

Pod koniec XIX wieku i początku XX stulecia pojawiło się wielu badaczy zajmujących się twórczością rysunkową dzieci. Nazwiska z tego okresu, które należy wymienić to min. Percz (1888 r.), Barnes (1893 r), Brown (1897 r.), Sternowie (1907 r.), a w Polsce Szuman (1927 r.).

Wszystkie prace mają charakter opisowy, są poświęcone psychologicznej analizie rysunków dziecięcych. Rzucają jednak wiele światła na rozwój psychiczny dziecka, a przede wszystkim na rozwój umysłowy oraz na rozwój uzdolnień rysunkowych.

W drugim okresie badań, obejmującym lata od 1921 do 1940 roku można zauważyć zmianę tendencji. Zaczęto posługiwać się pomiarami testowymi w badaniach różnych zdolności psychicznych. Praca F. Goodenouh pt. „*Measurement of Intelligence by Drawings*” wnosi poważny wkład w psychologię twórczości rysunkowej dziecka. Swoimi badaniami autorka chce udowodnić, iż rysunek można wykorzystać do pomiaru inteligencji dziecka.

W latach sześćdziesiątych rysunki dzieci wykorzystuje się już nie tylko do badania rozwoju inteligencji i poszczególnych procesów psychicznych ale i do badania osobowości. Przykładem jest praca Rutson Hava na temat pomiarów procesów psychicznych występujących w bazgrołach małego dziecka.

W ostatnim okresie badań wykorzystano rysunek - jako metodę projekcyjną w badaniach osobowości. Badacze uważają, że dziecko rysując wyraża myśli i stany uczuciowe, że wykorzystuje aktywność psychomotoryczną. Wielu współczesnych psychologów wyraża przekonanie, że w rysowaniu ujawniają się bogate uczucia i pragnienia dzieci.

Na przestrzeni wielu lat koncepcja badań rozwoju intelektualnego dziecka i jego osobowości za pomocą rysunku postaci ludzkiej została zaakceptowana zarówno przez teoretyków jak i praktyków. Wyniki badań rzucają wiele światła na rozwój

¹⁰ B. Hornowski: *Badania nad rozwojem psychicznym dzieci i młodzieży na podstawie rysunku postaci ludzkiej*, Wrocław 1982, s. 10

psychiczny dziecka, jego osobowość, jak również na zaburzenia w rozwoju umysłowym, emocjonalnym i społecznym.

Do twórczych form działalności małych dzieci należą zabawa oraz twórczość plastyczna (rysowanie, lepienie, wycinanie), które aktywizują dziecko i przyczyniają się do jego wszechstronnego rozwoju psychicznego.

Rysunek dziecka to przejaw dojrzałości intelektualnej. Dziecko stopniowo wzbogaca jego treść oraz formę wykonania rysunku. Powiązanie procesów myślenia z pracą ręki sprawia, że tego rodzaju działalność staje się ważnym, niewerbalnym środkiem poznawania otaczającej dziecko rzeczywistości. „Rysowanie” przyczynia się do rozwoju procesów poznawczych i emocjonalnych oraz do kształtowania cech osobowości.

Pierwsze próby bazgrania i rysowania są bardzo ważne dla dziecka i dla osób z najbliższego środowiska rodzinnego. Osoby te starają się rozumieć i docenić wysiłki dziecka. Są to początki działalności będącej sposobem wypowiedzania się dziecka.

Hornowski opisuje rozwój rysunku postaci ludzkiej w kolejnych okresach życia dziecka. Początkowo mamy do czynienia z mechanicznym bazgraniem, później pojawiają się pierwsze próby podporządkowania ruchu ołówka wyobraźni. Pod koniec tego okresu pojawiają się bardzo prymitywne rysunki człowieka, którego można rozpoznać dzięki nazwaniu przez dziecko. W fazie przedschematycznej, tj. od 4 do 7 roku życia dziecko ujmuje postać ludzką za pomocą schematu. Rysując postać ludzką dziecko używa formy koła, która ma przedstawiać głowę oraz wydłużonych elips jako kończyn. Z czasem kończynom dorysowuje stopy, głowie włosy itd. W fazie schematycznej trwającej od 7 do 9 roku życia występują już ukształtowane pojęcia człowieka i środowiska. Zdobyte przez dziecko doświadczenia oraz przyswojone wyobrażenia decydują o rysunku postaci ludzkiej. Dziecko wprowadza na rysunku podstawy terenu oraz linię horyzontalną. Używa kolorów - przedmioty mają na rysunku kolor odpowiadający rzeczywistości. Okres od 11 do 15 lat to faza realizmu.

W rysunku człowieka można zaobserwować znaczenie różnic płciowych. Kolor służy do ukazania własnych przeżyć. Na podstawie rysunku postaci jesteśmy w stanie stwierdzić jej wiek, płeć a także zawód.

Na zainteresowania rysunkowe ma wpływ najbliższe otoczenie. Wayne Denis w pracy „*Group Values Through Children's Drawings*” (1966) stwierdził, iż „wartości kulturowe i społeczne panujące w danych grupach społecznych wywierają wielki wpływ na treść rysunku i jego wykonanie”. Dziecko wykorzystuje w działaniu system wartości, wiedzę a nie tylko umiejętność rysowania. Ponieważ rozwój zdolności rysunkowych przebiega u wszystkich dzieci podobnie, odchylenia świadczą o zaburzeniach występujących w osobowości i zachowaniu zarówno dziecka jak i osoby dorosłej.

Badania nad rysunkami ujawniają, że są one również odbiciem przeżyć i zaburzeń emocjonalnych występujących podczas rysowania. Oakley w swoich badaniach udowodnił iż „proporcja wysokości postaci ludzkiej na rysunku do wielkości papieru, na którym rysunek jest wykonany, może być wskaźnikiem zaburzeń emocjonalnych”.¹¹

Część psychologów uważa, że w rysunkach ujawniają się cechy osobowości, przeżycia oraz napięcia emocjonalne. Inni koncentrują się na wybranych cechach rysunkowych postaci ludzkiej. Popierają hipotezę, iż w rysunku postaci ludzkiej ukazujemy własne odbicie, własne „ja”. V. Lowenfeld analizując rysunki dzieci zauważył, że „małe dzieci ujawniają w swoich rysunkach przede wszystkim życzenia, uczucia, zwierzenia i wyobrażenia, a nie ich realistyczne postawy w stosunku do otaczającego ich świata”.

Autor wiele miejsca poświęca metodom badania rysunków dziecięcych. Hornowski podzielił je na metody opisowe i stylistyczne, metody psychometryczne oraz projekcyjne.

Badania naukowe wykazały, że obraz postaci ludzkiej może być najbardziej adekwatnym wskaźnikiem badania rozwoju umysłowego i osobowości dziecka. Z powodu bogactwa elementów dotyczących formy, kolorów i treści, rysunki są bardzo dobrym materiałem do analizy psychologicznej. Rysunek to wyraz fantazji i chęci działania dziecka.

Badania polegały na poddaniu zebranych rysunków stylistycznemu opracowaniu, a to ukazało pewne prawidłowości w rozwoju. Metodę monograficzną stosowało wielu badaczy. Clara i Wiliam Sternowie gromadzili rysunki syna opisując jednocześnie warunki w jakich one powstały.

W miarę rozwoju metod psychometrycznych badacze poszukiwali bardziej obiektywnej podstawy oceny rysunków. Pierwszą osobą, która stworzyła test oparty na rysunku dziecka, a służącą do badania rozwoju intelektualnego była F. Goodenough, profesor Instytutu Opieki nad Dzieckiem w Minesocie. Test Goodenough „*Narysuj człowieka*” posiada następujące zalety: jest niewerbalny, opiera się na jednym rysunku, jest przydatny w badaniach dzieci w wieku od 4 do 10 lat. Obecnie używa się go nie tylko do badania rozwoju umysłowego normalnie rozwiniętych dzieci, upośledzonych umysłowo, ale także dzieci głuchych czy dzieci z zaburzeniami neurotycznymi. Podsumowując tę metodę Hornowski zwraca uwagę, że należy zdawać sobie sprawę, iż rysunki postaci ludzkich różnią się pod względem jakości, treści z powodu różnych czynników zewnętrznych. Szczegóły rysunku postaci ludzkiej w dużym stopniu zależą od poziomu dojrzałości sensorycznej i motorycznej. Mogą być wskaźnikiem braku zdolności uczenia się. W kolejnej metodzie - metodzie projekcyjnej - do badania służą rysunki projekcyjne.

¹¹ B. Hornowski: *Badania nad rozwojem psychicznym dzieci i młodzieży na podstawie rysunku postaci ludzkiej*, Wrocław 1982, s. 181

Do najbardziej znanych projekcyjnych metod rysunkowych należą: metoda Buc-ka, uwzględniająca w strukturze rysunku trzy elementy: dom, drzewo, człowiek oraz metoda Machovera „Narysuj postać ludzką”.

W rysunkach projekcyjnych ujawniają się poglądy człowieka na własne „ja” i środowisko, w którym żyje.

Rysunki projekcyjne to „zwierciadło”, w którym odbijają się słabość czy siła osobowości. To czyni je cennym narzędziem w ocenie osobowości. Hornowski zwraca uwagę na zasady stosowania metod projekcyjnych. Uważa, że każda metoda projekcyjna powinna być dostosowana do rozwoju psychologicznego osoby badanej. W badaniach należy uwzględnić środowisko społeczno - kulturowe osoby badanej.

Zaprezentowane badania autor prowadził na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku. Badania te miały wykazać w jakim stopniu można badać dojrzałość intelektualną dzieci i młodzieży za pomocą rysunku postaci ludzkiej. Do analizy psychologicznej, wybrano po 200 rysunków postaci ludzkiej z każdego rocznika, poczynawszy od 3 do 15 roku życia. Badania wykazały, że rysunek człowieka ze względu na bogactwo elementów jest najodpowiedniejszy do przeprowadzenia analizy psychologicznej ilościowej i jakościowej.

Hornowski w swoich badaniach z zakresu psychologii zdolności i psychometrii przeprowadził analizę psychologiczną skali Progressive Matrices Ravena.

Jednymi z zasadniczych testów z grupy testów niewerbalnych są testy percepcyjne albo spostrzeżeniowe. Jednym z najbardziej znanych i najczęściej stosowanych testów percepcyjnych jest skala testów percepcyjnych zwana Progressive Matrice, w skrócie Matrix. Autorem tej skali jest J.C. Raven, dyrektor Departamentu Badań Psychologicznych Królewskiego Instytutu w Dumfries w Szkocji. Ułożył ją w roku 1938, a ulepszył w 1947 roku.¹²

Skala Matrix jest zbudowana w ten sposób, że pozwala na badanie rozwoju zdolności myślenia od trzeciego roku życia, kiedy dziecko jest już zdolne do wykrywania i uzupełniania brakujących elementów w rysunkach. Składa się z pięciu serii, ułożonych według następujących wzorów:

- seria A - zasada ciągłości wzorów;
- seria B - zasada analogii pomiędzy parami figur;
- seria C - zasada progresywnych figur;
- seria E - zasada rozkładania figur na elementy.

Seria A polega na uzupełnieniu brakujących części wzorów, czyli matryc. Seria B jest ułożona na zasadzie analogii, zachodzącej pomiędzy dwiema parami figur.

¹² B. Hornowski: Analiza psychologiczna testu percepcyjnego Progressive Matrices J.C. Ravena, Warszawa 1959, s. 11

Osoba poddawana badaniu ma za zadanie wykryć tą zasadę oraz uzupełnić brakującą część w matrycy. Ma wybrać jeden z sześciu wycinków aby uzupełnić nim brakującą lukę w parach figur w konkretnym zadaniu. W serii C badana osoba ma za zadanie uzupełnić brakującą część w matrycy jednym z ośmiu wycinków załączonych poniżej matrycy. Seria D jest ułożona według zasady przedstawiania figur w matrycy w dwóch kierunkach: poziomym i pionowym. Osoba poddana testowi ma ustalić zasadę i również jak w poprzednich seriach wybrać odpowiedni wycinek.

Obecna skala składa się z 5 serii: A,B,C,D i E, z których każda obejmuje po 12 zadań i jest ułożona według różnych zasad myślowych. Czas przeznaczony na rozwiązanie testu jest uzależniony od celu postawionego przez badającego.

Rozwiązując test na czas badany ma 20 minut, jeśli chodzi o dokładność czas jest nieograniczony.

Hornowski uwzględniając potrzeby psychologii stosowanej w kraju dokonał psychologicznej i statystycznej analizy skali testów percepcyjnych Ravena i dostosował ją do rozwoju umysłowego dzieci i młodzieży polskiej. W Polsce po raz pierwszy skalę Matrix w pierwszej wersji zastosowano w roku 1947 do badania rozwoju umysłowego dzieci, młodzieży i dorosłych.

Została uznana przez polskich psychologów za jeden z wartościowych testów służących do badań zdolności myślenia. Prowadzone badania eksperymentalne skalą Matrix miały na celu porównanie wyników badań skalą Matrix z wynikami innych testów np. skalą testów Bineta - Termana dzieci normalnie rozwiniętych, zahamowanych i opóźnionych w rozwoju umysłowym. Inne badania służyły za podstawę do opracowania norm odpowiadających rozwojowi psychicznemu polskich dzieci, młodzieży i dorosłych.

Podsumowując swoje badania przedstawił opinię, iż:

- w okresie dzieciństwa zdolności wnioskowania rozwijają się bardzo szybko;
- po 10 roku życia ujawniają się zdolności wnioskowania poprzez analogię;
- nie zachodzą istotne różnice w wynikach pomiędzy grupą dziewcząt a grupą chłopców w okresie od 12 do 16 roku życia.

Profesor Bolesław Hornowski ogłosił drukiem ponad sto prac. W tym pięć książek znanych i wznawianych oraz liczne artykuły, rozprawy i komunikaty naukowe.

Od początku jego zainteresowania koncentrowały się na zagadnieniach osobowości, jej składnikach i funkcjonowaniu. Sporo uwagi poświęcał pracom popularyzatorskim i historii psychologii. W aspekcie psychologii rozwojowej i wychowawczej badał prawidłowości i zaburzenia osobowości, ogólne zasady procesu wychowania oraz zagadnienia związane z procesem kształcenia i poradnictwem psychologicznym. Interesował się problematyką wychowania estetycznego oraz tematyką psychologii pracy.

Powszechnie znane są osiągnięcia B. Hornowskiego w dziedzinie metodologii

badań psychologicznych. Jest autorem pionierskich studiów nad związkiem między rozwojem rysunku a rozwojem umysłowym i formowaniem się osobowości dziecka. W ich wyniku powstały podstawy metody diagnostycznej opartej na wskaźnikach analizy rysunku postaci ludzkiej wykonanej przez dziecko. Uważał, że na różnorodność form aktywności w czasie rysowania znaczący wpływ ma struktura osobowości osoby rysującej.

Był gorącym zwolennikiem wszelkich metod projekcyjnych. W swoich badaniach z zakresu psychologii zdolności i psychometrii przeprowadził analizę psychologiczną skali Progressive Matrices Ravena. Przedstawiając techniczną stronę tego testu spowodował, że stał się on popularny w Polsce i jest powszechnie używany do dziś. Test ten, zbudowany jest na teorii percepcji form i na zasadach teorii neogenezy. Służy do mierzenia zdolności myślenia w jak najszerszym zakresie. Zaliczany do grupy testów inteligencji posiada różne wersje i odmiany, może być stosowany od wczesnego okresu życia, aż do pełnej dojrzałości. W badaniach nad kształtowaniem się światopoglądu i przekonań dzieci i młodzieży, podkreślał rolę, jaką w tym procesie odgrywa własna aktywność podmiotu w środowisku oraz świadome oddziaływanie wychowawcze.

Summary

The author of the study presented the figure of B. Hornowski as one of the creators of scientific psychology in Poland.

The author presented B. Hornowski's biogramme. He characterized an important issue of one of the sections of the contemporary psychology that is the psychology of individual differences. The problem of individual differences includes: human intelligence and abilities. In his studies he dedicated a lot of attention to the personality and the drawings of children. In his methodology of studies he was in favour of projection methods.